

s architektonickými a s uplatňováním ornamentiky heraldického charakteru.

Nedlouho po nástupu Václava II. na český trůn (po roce 1283) se v českém mincovnictví objevila tendence obnovit ražbu tzv. středních brakteátů s vyrovnanou jakostí. Jejich kvalita záležela v dostatku suroviny, produkované tehdy v nově otevíraných slojích mezi Kolínem a Čáslaví, v místech, kde ze sídliště horníků začalo vyrůstat město Kutná Hora. Kutnohorské horní podnikání se stalo impulsem pro reformu měny, na jejíž přípravě se pracovalo od počátku 90. let 13. století.

Grošová měna (1300 – 1547): V červenci roku 1300 byly zaraženy první pražské groše a jejich díly, tzv. parvi denarii nebo krátce parvy (též denáry). Šlo o skutečnou měnovou soustavu a přechod od brakteátů ke grošům byl stanoven v poměru 6 brakteátů = 1 groš. Reforma byla provedena za účasti italských finančníků (Appardo, Cino, Rinieri), jejichž úkolem bylo patrně především řešení ekonomických a organizačních otázek vyplývajících z koncentrace výroby mince v Kutné Hoře.

Nově ražená mince měla být „mincí věčnou“, tj. stálou zejména svou ryzostí. Z pražské patnáctilové hřivny (253 g) mělo být raženo 64 grošů o přibližně stejné hmotnosti 3,9 g, anebo 768 parvů. Početní jednotkou se stala tzv. kopa grošů (sexagena grossorum), která představovala 60 grošů nebo 720 parvů (= haléřů, relace ke groši 1 : 12). (Viz tab. II, s. 467).

Jestliže vnější vzhled „věčné mince“ byl vskutku trvalý (líc: ve dvojím obvodu opis – jméno a titul panovníka, v poli mince královská koruna; rub: opis „GROSSI PRAGENSES“, v poli mince heraldicky situovaný lev; název groš odvozen od kvalitní francouzské mince – tourského groše), byla její jakost značně proměnlivá a v zásadě klesající. Jestliže v letech 1300 – 1305 se pohyboval obsah stříbra v groši v rozmezí 3,586 – 3,510 g, potom v období 1311 až 1327 poklesl na 3,413 – 3,337 g, v letech 1340 – 1346 na 3,18 až 3,60 g, v letech 1346 – 1350 na 2,989 až 2,966 g. Druhá polovina 14.

64) Pražský groš, Jiří z Poděbrad (1458–1471), mincovna Kutná Hora, Ag, líc a rub. Ražba po roce 1469

65) Pražský groš 1547, Ferdinand I. (1526–1564), mincovna Praha, Ag, líc a rub

a počátek 15. století byly ve znamení dalšího poklesu jakosti. V období 1350 – 1358 obsah stříbra klesl na 2,921 g, v letech 1358 – 1370 na 2,918 g a konečně v letech 1370 – 1378 na 2,218 g. Reformou

v roce 1378 mělo být dosaženo stříbrného obsahu v hmotnosti 3,1 g, nicméně proces zhoršování postupoval za Václava IV. soustavně dál; kolem roku 1400 byla hmotnost zrna 1,9 g a po roce 1407 1,69 g. Mnohem větší komplikace pak působilo udržení kvality drobné mince. Ta byla mincí každodenní potřeby, muselo jí být dostatek. Ražba prováděná al marco podle mincovního čísla byla však drahá, rušila kvalitu drobných a v oběhu se s tím také počítalo. Oficiální relace 1 : 12 nebyla namnoze dodržována a žádalo se i více parvů na groš. Svízelné situace, imanentní obíhající stříbrné mince, nemohlo příliš odpomoci ani prohloubení celé měnové soustavy, k němuž došlo roku 1384 zavedením dvou druhů černých čtyřhranných drobných mincí: 1 groš = 7 penízů (nummi) = 14 haléřů = 28 obolů (oboli). Klesání jakosti mince ohrožovalo plynulost obchodu a v praxi se mu čelilo uzavíráním smluv o případné kompenzaci rozdílu nebo smluvními doložkami o placení váženým kovem (resp. mincemi na váhu podle jejich jakosti. Nejmenším problémem bylo pak pronikání cizí mince, která byla v zemi rovněž běžně přijímána (zvl. v pohraničních oblastech) a početně srovnávána s měnou domácí (např. 6 1/2 – 7 rakouských feniků = 1 groš). Proces rozpadu nemohl zastavit ani mincovní řád Václava IV. z roku 1407, jímž byla fixována jakost grošové ražby na 0,610 a drobné mince na 0,400.

Ve 14. století byla též v paralelním oběhu zlatá mince. V roce 1325 byla zahájena v Čechách, jako v první zemi na severu Alp, také emise florénů „per quosdam Lombardos“ v Praze, a to proto, že ražba zlatých mincí byla panovníkovým monopolem. Po vnější stránce byly české zlaté mince přizpůsobeny zcela italským (florentským) vzorům. Nedostatek kovu vedl asi jen k periodické emisi, neboť již v roce 1345 se objevují v Praze stížnosti na nedostatek mince; jistě také rozhodoval moment rychlého odlivu obchodní mince do zahraničí. Po vzoru Jana Lucemburského vydával zlaté mince i Karel IV., nejprve v Lucembursku (1346 – 1353), potom (asi od poloviny 50. let 14. století) i v Čechách. Zachovávaly si standardní hmotnost (3,5 g) i velikost (průměr 20 – 22 mm). České ražby

Karlovy dukáty opustily vzory florentské, typické pro florény Jana Lucemburského. Na avers byl vložen místo heraldické lilie obraz panovníka, na reversu se místo Jana Křtitele objevil český heraldický lev. Dukáty Karla IV. byly raženy zřejmě také sporadicky, nicméně po celou dobu jeho vlády. Za Václava IV., je patrná ražba zlatých mincí pouze v prvních jeho letech vlády, přibližně do počátku 80. let 14. století, potom ustává (přes připomínky o jejich ražbě z roku 1421 a 1428) emise dukátů zhruba na sto let úplně. Ke znovuoobnovení ražby zlatých mincí došlo opět roku 1495. O ražbě se pak běžně hovoří na přešpurském sněmu roku 1499. Je však zřejmé, že po celou dobu vlády Vladislava II. byla ražba pronajímána a teprve za Ludvíka Jagellonského se dostává plně do rukou panovníka.

66) Florén, Jan Lucemburský (1310–1346), mincovna Praha, 1325, Au, líc a rub

Zaražení pražského groše a soustředění někdejší rozptýlené minciřské činnosti z územní celého českého státu do Kutné Hory nemělo zřejmě dlouhé trvání. Po polovině 14. století byla znovu obnovena činnost brněnské mincovny jakožto mincovny markrabské a zcela nesporné zprávy přicházejí pak z doby Joštova markrabství (1375 – 1411), kdy byla zřejmě v Brně ražena drobná mince (peníze se znač-

kou IO a čtyřhranné mince – nejspíše od roku 1391). Ražba drobné mince si na Moravě zachovala kontinuitu i v 15. století v podobě městských mincí v Brně, Olomouci, Jihlavě a patrně i v Jemnici. Znovu se pak projevila činnost moravských mincoven až v 17. století.

Významně zasáhla do českého mincovnictví doba husitská. Kutnohorská mincovna zůstala v rukou katolické strany a potřeba mince si vynutila v husitském táboře nouzové opatření. Jímž se stalo otevření mincovny v Praze v roce 1420 (mincovna pronajímána od roku 1421; byla rozptýlena po různých místech ve městě, jednotlivým orgánem byli nájemci-mincmistři a dva zkušební úředníci – frsucharové). Pražská mincovna působila do roku 1422. Z konfiskovaného pagamentu (kostelní náčiní aj.) byla ražena drobná mince – čtyřhranné peníze a halěře. V souvěké lidové terminologii byly označovány tyto ražby – vzhledem k hlavní surovině – jako „kalíšky“. Protože se množství drahého kovu postupně tenčilo, zhoršovala se soustavně i kvalita mince a od roku 1421 došlo k ražbě téměř zcela měděné mince, tzv. flůtků (jakost 0,001).

Po přistoupení Kutné Hory k pražskému svazu byla ražba mince v Praze zastavena a jedinou zemskou mincovnou se opět stala Kutná Hora. Zde pak byly od roku 1422 raženy výhradně drobné mince (peníze a halěře) čtyřhranné, nebílené (tzv. černé), obvykle jmenované jako „horské peníze“. Ražba groše zanikla zřejmě v roce 1423, ačkoliv se na tento nominál počítalo v běžném styku stále. Průměrná jakost „horských peněz“ po celou dobu jejich ražby (tj. do konce 40. let 15. století) kolísala kolem 0,400 – 0,450.

České groše, běžně užívané v zahraničí už ve 14. století, pronikaly do ciziny i po roce 1420. Nebyly přirozeně vylučovány z oběhu, ale jednotlivá města je už od roku 1391 (Kostnice roku 1393, Halberstadt, Göttingen aj.) opatřovala vlastními značkami, tzv. kontramarkami (zpravidla stylizovaný městský znak), které měly zaručovat kvalitu a bernost grošové mince na místním trhu. Kontramarkování grošů doznívalo ještě v 70. letech 15. století (Soest

Paderborn, Osnabrück). Dnes známe na 240 nejrozličnějších kontramarek, mezi nimi i kontramarky města Jihlavy (krácející ježek, personifikace německého názvu města – Iglau) a města Brna (symetricky rozložená orlice s výrazným rakouským štítem na prsou), které jsou datovány na konec 30. a počátek 40. let 15. století.

67) *Pražský groš, Václav IV. (1378 – 1419), mincovna Kutná Hora, Ag, rub mince je opatřen kontramarkou města Jihlavy*

Rozvrat české měny dozníval ve 30. a 40. letech 15. století. Několik vzácně dochovaných grošových ražeb Ladislava Pohrobka (hmotnost 2,7 g), jakož i jediný tzv. tlustý groš téhož vydavatele (hmotnost 28,44 g) měly zřejmě jen reprezentativní a tedy i výjimečnou funkci a na stavu mincovnictví naprosto nic neměnily. Dílo obnovy a úpravy české mince náleží až osobě Jiřího z Poděbrad jako zemského správce a posléze i českého krále. Patrně někdy po roce 1448 zanikla ražba čtyřhranných „horských peněz“ a byla nahrazena opět drobnými mincemi kruhovými, tentokrát již bílenými, ve dvojím nominálu: peníze a halěře. Sedm penězů reprezentovalo pak

jeden (neražený dosud) groš. Přitom lze pozorovat kolem poloviny 15. století nejen zřejmou difuzi výroby drobné mince v hranicích státu (Zhořelec, Kladsko, městské ražby brněnské, znojenské, jihlavské a patrně i olomoucké a reaktivizování brněnské markrabské mincovny), ale též velmi výrazné pronikání míšeňských, jihoněmckých a rakouských ražeb do domácího oběhu. Příznačný je též růst různých falzátorských mincoven v Čechách a na Moravě (Koněpruské jeskyně, hrad Kámen u Pacova, hrad Křídlo u Chomýše, vrch Kotouč u Štramberka). S průnikem relativně kvalitního míšeňského groše souvisí v tomto období i včlenění této peněžní jednotky do systému vnitřního oběhu a stanovení konstantního kursu k českému groši v poměru 1 : 2.

Základním problémem českého mincovnictví třetí čtvrtiny 15. století byl jednak nedostatek mincovního kovu (úpadek kutnohorského dolování), jednak soustavné pronikání značně zlehčené cizí mince, zvl. rakouských „sinderlinků“. Cesty nápravy byly proto velmi komplikované a vyžadovaly energické řešení. Jiří z Poděbrad se nepochybně opíral o povolané znalce, zvláště A. Mariniho, a podporoval jednak kutnohorské dolování, jednak zakázal vývoz stříbra mimo území státu (1460) a zřízením soustavy směnárny dbal o systematické vykupování pagamentu, tj. nekvalitní cizí mince. V důsledku všech těchto opatření se podařilo vytvořit podmínky pro novou fázi rozkvětu dolování v Kutné Hoře (od roku 1467) a posléze přistoupit za cenu devalvace všech starších i horších ražeb v červnu 1469 k reformě mince v Čechách. Tehdy byl také znovu ražen pražský groš (hmotnost 2,7 g, jakost 0,610) v návaznosti na normu pražského groše z doby Václava IV. Produkce grošové ražby se odhaduje pro léta 1469 – 1471 na 20 000 kop grošů českých, dále peníze (7 na jeden groš) a haléře „s korunkou“ (14 na jeden groš) o jakosti asi 0,400. Posléze došlo také k oficiální úpravě poměru míšeňských grošů běžně obíhajících v Čechách ke grošům českým (1 : 2).

Jagellonské mincovnictví navazovalo v zásadě na mincovní reformu krále Jiřího, pokoušejíc se ji ještě prohloubit v souladu s při-

pravujícím se středoevropským vývojem, který směřoval zatím ještě sporadicky k prosazení hrubé mince, jež by byla reálně srovnatelná se zlatem (státní monometalismus). V 70. letech 15. století došlo k poněkud intenzivnější ražbě tzv. tlustého groše (násobek groše, hmotnost 11,65 – 33,30 g, některé byly i pozlacené) a jeho části, tzv. tlustého bílého peníze (váha 2,35 – 3,40 g), které představují – podle názoru některých badatelů – vůbec první projev hrubé ražby ve středoevropských podmínkách. Zdá se však, že právě zřetelně početnější emise pražského groše (grošové ražby z let 1471 – 1482; jakost 0,562; 1483: jakost 0,500; 1485 – 1526: jakost 0,467; průměrná hmotnost 2,6 – 2,8 g) ve srovnání s mincí drobnou, tj. penízi bílými, jedno- i dvoustrannými a haléři (jakosti 0,375 a 0,188), které byly raženy v podstatně menším množství (období 1471 – 1497 se drobná mince vyráběla jen v pěti letech, zato však byla včleněna do českého měnového systému cizí drobná mince zhořelecká, rakouská a uherská včetně míšeňských grošů), svědčí pro výjimečnost tzv. tlustých grošů, které zjevně neměly funkci běžného ani obchodního platidla.

Nástupem Ferdinanda I. Habsburského nabylo pronikání cizí mince na české území zcela oficiálního rázu. Česká měna se začala ve skutečnosti včleňovat do soustavy středoevropského mincovnictví. Dělo se tak namnoze proti vůli a přání českých stavů, kteří spatřovali i v měnovém tradicionalismu záštitu svých svobod. I po roce 1526 byl základem české měny pražský groš, ražený v Kutné Hoře a v Jáchymově (v Jáchymově byly pražské groše raženy společně s tolary. Podle sněmovního usnesení z roku 1520 měly tvořit třetinu produkce nově zřízené mincovny. Odhaduje se, že v letech 1520 – 1528, kdy mincovna byla ve správě Šliků, jich zde bylo vyraženo za 500 000 – 700 000 tolarů), o průměrné hmotnosti 2,25 – 3,15 g. (Od roku 1527 byly některé grošové ražby opatřovány letopočtem.) Mimo ně byly pak raženy i bílé peníze a haléře. Ke dvěma domácím mincovnám přibyla posléze v roce 1537 mincovna třetí, zřízená v Praze.

Progresivněji byla řešena otázka měny na území říše. Rozvoj obchodu mezi jednotlivými městy tu byl závislý na vytvoření celoříš-

ské měnové soustavy, která by se mohla opírat o solidní kurantní minci, snadno směnitelnou za mezinárodní obchodní peníze – zlato. Jednání o říšském mincovním řádu, který by založil měnovou unifikaci, probíhalo od roku 1524 (sněm v Esslingen) až po definitivní shodu názorů na říšském sněmu v Augsburgu roku 1551.

Iniciativa, kterou vyvíjel zejména Ferdinand I. ve prospěch měnové unifikace, měla zřetelné politické pozadí a plně zapadá do kontextu celé jeho říšské i rodové politiky.

Tyrolská krejcarová mince (a krejcarový početní systém) se stala Ferdinandovou měnovou reformou, uskutečněnou v Rakousích roku 1524, formálním východiskem tamější stříbrné zlatníkové soustavy, založené metrologicky na vídeňské hřivně o váze 280 g. Kurantní mincí se stal stříbrný nominál – zlatník (Guldiner) o hmotnost 28,8 g (zrno 25,78 g).

Na augsburském sněmu byl schválen říšský mincovní řád, který věnoval paritně pozornost stříbrné i zlaté minci, uváděje obě do vzájemné relace na krejcarovém početním základu. Hlavním stříbrným nominálem měl být *říšský zlatník* v hodnotě 72 krejcarů, skutečně raženou zlatou mincí pak tradiční *rynský zlatý* (fl.), hodnocený 72 krejcarů stříbra. Stříbrná zlatníková měna počítala pak s ražbou 1/2, 1/6, 1/12, 1/24, 1/30 a 1/60 říšského zlatníku v krejcarovém počtu na základě peněžní jednotky obvyklé v říši – kolínské marky o hmotnosti 233,8 g. Říšský mincovní řád byl přijat v rakouských zemích roku 1560, zemím Koruny české byl oktrojován Ferdinandem I. v roce následujícím. Říšské mincovnictví se však na této bázi udržet nepodařilo.

Českou reakci na měnové poměry středoevropského obchodu představovalo zahájení ražby hrubé mince tzv. *jáchymovského tolaru* hraběte Šlika v roce 1519 – 1520 (označený původně „tolský“, „jáchymovský“ groš.) První tolarové ražby byly metrologicky závislé na saském (stříbrném) zlatníkovém groši a vážily stejně, totiž cca 29,23 g (zrno 27,40 g). Když potom v letech 1528/1529 realizoval Ferdinand I. v Jáchymově svůj mincovní regál proti Šlikům, byla ponechána ražba tolaru hmotnostně na stejné úrovni.